

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

framför allt fäst mig vid den övertygande diskussionen av tillkomst och tolkning av *Kubla Khan*.

Fruman är naturligtvis medveten om att han provocerar och opponerar sig mot tidigare forskning. Han säger i introduktionen: »If the conclusions that emerge from the following study are generally accepted, many chapters in the history of thought and letters in England for the past one hundred fifty years will need to be rewritten. With respect to the fateful transition in thought and feeling often called the Romantic Revolution, the revisions called for are drastic.» Fruman lider inte av falsk blygsamhet, men faktum är att man blir allt mera övertygad om att hans teser i stort håller, ju längre man läser.

Uppläggningsen av materialet är okonventionell. I stället för att gå fram kronologiskt väljer Fruman först att ge ett porträtt av den unge Coleridge ur olika vinklar, samtidigt som han presenterar de första dikt försöken. Därefter diskuteras han pro-saverken, framför allt *Biographia Literaria* – »one of the most famous, controversial, and misunderstood books ever written» – och Shakespeare-föreläsningarna. Han gör en djupborrande undersökning av Coleridges oredovisade skuld till Kant, Schelling och Schlegel, en fråga som har gjort att Coleridges rykte blivit synnerligen skamfilat. Därefter kommer ett kapitel om den mogna diktaren med *The Ancient Mariner*, *Christabel* och *Kubla Khan* som de »tunga» dikterna. Så följer nedgångsperioden, då Coleridge blir allt mer beroende av opium, ansätts av mardrömmar och personliga svårigheter och överger diktningen. Ett fascinerande kapitel skildrar hans drömliv, där genomgående teman är brist på identitet, hot, flykt-försök, lemlästning och en känsla av galenskap, något som naturligtvis starkt påverkade hans vakenliv.

Det finns ännu ingen verkligt saklig biografi över Coleridge, hävdar Fruman. Han har haft ett enormt inflytande men blivit starkt misskrediterad. Fruman har försökt att ge ett så objektivt porträtt av honom som möjligt, som människa, diktare och tänkare, men han erkänner att den objektiva sanningen ofta hindras av att Coleridge minns fel, ljuger eller underlåter att ge sannfärdiga upplysningar. Därför blir forskarens väg ofta detektivens, och »bevisen» reduceras inte så sällan till indicier. Det är naturligtvis sant att mycket av vad som förs fram i boken kan diskuteras och ifrågasättas, men kvar står att den är sällsynt stimulerande och uppslagsrik. Jag har för min del inte på åtskilliga år läst något bättre i genren.

Lennart Peterson

Knud Bjarne Gjesing: *Den romantiske bevægelse. Skitse til generel karakteristik*. Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures, vol. 4. Odense Universitetsforlag 1974.

Från dansk litteraturvetenskap har vi här i Sverige mottagit åtskilliga både stimulerande och oroande impulser under de senaste åren. Antingen de danska ansatserna gått i marxistisk eller hermeneutisk eller allmänt s. k. textkritisk riktning, har de imponerat genom sin frejdighet och energi och inte sällan förfärat genom tyskeriet i terminologi och spekulativ metodik. I vårt land där vetenskaplig sanning under långliga tider inte fått uttryckas på annat än anglosaxiskt common sense-språk, ter sig våra nordiska bröders förehavanden minst sagt anmärkningsvärda.

Ett exempel på litteraturvetenskap sådan den inte skrivits i Sverige på gott och väl ett halvt sekel utgör Knud Bjarne Gjesings lilla studie över romantiken. Författaren är ung – född 1949 – men han är inte marxist och det är över huvud taget osäkert vilken skol- eller metodbeteckning han för egen del skulle vilja se på sitt opus. Termer som »Wesensbestimmung» faller en osökt in. Vad Gjesing är ute efter är nämligen att på knappa 40 trycksidor »indkredse basale grundtraek, der kunne ses som det konstituerende element i den romantiske bevægelse» (s. 43). Han går så tillväga att han hopar citat ur skönlitterära och litteraturkritiska texter från åren omkring 1800 under några få rubriker som enligt hans förmenande står för de »basala grunddragen». I kapitlet »Kosmologi» avhandlas romantikens monistiska metafysik och i kapitlet »Eksistensforståelse» karakteriseras i tre olika underavdelningar människan som konstnär, människan sedd som en totalitet och den romantiska etiken.

Många skalder, t. ex. Hjalmar Gullberg, har drömt drömmen att få återvända till den mänsklighetens paradisiska barndomstid då de skapade tingen ännu inte hade några namn, då det att vara skald innebär att för första gången uttala de enkla ord som sedan blivit släktets arvedel. På liknande om också långt blygsammare sätt kan litteraturhistorikern drömma om att som den förste få ge sig i kast med ett stort och rikt skede, att klassificera, karakterisera, ordna och definiera. Gjesings lilla skrift är en sådan litteraturvetenskaplig dagdröm. Den har drömmens fräschör och ungdomens upp-täckarglädje. Men praktiskt taget allt där står har sagts oändligt många gånger förut med mångfaldigt fler och utförliga belägg. En del diagram med pilar och vinklar ser för all del nya ut, men de visar sig vid närmare studium vara tämligen konventionella till sitt innehåll.

Det vore dock orättvist att avfärda Gjesing med en ironisk klapp på axeln. Här är utan någon som

helst tvekan en talang värd uppmuntran och stöd. Efter några kritiska kallduschar och fördjudad beläsenhet kommer han säkert att återvända med ett större arbete om romantiken, där de verkligt nya insikter han vunnit vaskats fram ur allmängodset.

Det vore också orättvist att inte ge sig tid att precisera några av de kritiska invändningarna mot *Den romantiske bevægelse*. Till att börja med undersökningsobjektet. Är det romantiken i allmänhet Gjesing avser eller bara den danska eller den dansktyska med vissa förgreningar upp till Sverige? Här får hans urval av citerade författare stå som enda svar: förutom en rad danska författare figurerar Kant, Fichte, Schelling, Novalis och några andra tyska namn samt Atterbom och Almqvist med vardera något citat. Mycket av det författaren säger om människans förhållande till kosmos hade bättre kunnat exemplifieras ur Stagnelius skrifter än ur de mediokra Ingemannstexter, ofta av mycket sent datum, som anføres. Och både Geijer och Tegnér skulle kunnat bidra med utmärkta citat i flera av Gjesings kapitel. Men förmodligen är det den danska romantiken sedd mot tysk bakgrund som han har i tankarna. Varför då inte säga detta rent ut? Impulserna från England och Frankrike berörs nämligen inte alls.

Avgränsningen i tiden kan också diskuteras. Inte sällan leder Gjesing läsaren in i den Kierkegaardska tankevärldens labyrinter. Beror detta på att han räknar Kierkegaard till romantiken eller på att han tycker sig finna slående om också sena formuleringar för centrala tankar i den egentliga romantiken eller helt enkelt på att han råkat läsa Kierkegaard med stor behållning och entusiasm? Frågor av den typen får man inget svar på.

Så till det viktigaste, valet av »basala grunddrag» i romantiken. De drag Gjesing framhäver är tveksutan alla viktiga, men det är ett par som på ett fatalt sätt kommit bort. Det ena är historismen, romantikens upptäckt av den historiska utvecklingen som en andens uppenbarelseform och dess historiska självförståelse, varav sedan följer både forntids- och medeltidssvärmeri, både filologiskt mytologiskt intresse och nationell väckelse. Det andra draget skulle kunna kallas det tragiska eller det demoniska. I sin utläggning av romantikens strävan att överbrygga den Kantska dualismen mellan världen i sig och fenomenvärlden framhäver Gjesing med rätta den mäktiga tendens mot enhet som tar sig uttryck bl. a. i Schellings identitetsfilosofi. Men han glömmet bort den för de flesta romantiska diktare och filosofer kvarstående sprickan i universum, deras ständiga tal om avfallet från idévärlden, om den åt döden hemfallna skapelsens dunkla nattsida som också är människosjälens nattsida, om den bittra motsatsen mellan makten att begära och tvånget att försaka, om den ende försonaren i denna världen som heter Död,

om konsten inte bara som åkallan utan som besvärjelse.

Visst känner väl Knud Bjarne Gjesing till dessa ting men de passade kanske inte så väl in i hans »skiss till generell karakteristik». Men i andra avseenden pekar den på väsentligheter. Låt mig sluta med ett citat som visar Gjesing när han är som bäst. Det gäller romantikens hopp om att kunna skapa en universalkonst som också skulle vara en universalvetenskap:

»Grundplanen til den universelle epistemologi, romantikken ønskede at skabe, er selv i sin ufuldendthed imponerende. Med en enestående vilje til harmoni og enhed søgte man at sammентаenke naturvidenskab, filosofi, moral, historie, æstetik og religion for i denne syntese at grunde den i sandhed humane videnskab. Forsøget mislykkedes [. . .] Elementerne i den spændingsfyldte universalvidenskab bevægede sig snart atter bort fra hverandre i forskellige retninger, men alle var dog mærkede af mødet. Her dannedes kimen til så forskellige fænomener som nationalismen, folkelige oprørsbevægelser, marxismen, national-socialismen, det psykologiske og det historiske menneskesyn, individualismen og den moderne anarkisme. Romantikken formåede ikke at fastholde sin syntetiserende tænkning. Men den iværksatte en frugtbar konfrontation» (s. 43, 44).

Gjesing är som synes inte rädd för att ta munnen full med stora ord. Ytterligare några munfullar, väl tuggade och smälta, skall förhoppningsvis utgöra näring åt det mästarprov vi väntar på från denne oräddes gesäll.

Staffan Bergsten

John Carey: *The Violent Effigy. A study of Dickens' imagination*. Faber and Faber. London 1973.

Inför den komiska och realistiska traditionen inom engelsk romankonst har litteraturforskningen och kritiken reagerat på olika sätt. En extrem ståndpunkt exemplifieras av Ian Watts klassiska bok *The Rise of the Novel* (1957). Där hävdas mycket bestämt, att en människoskildring byggd på karikatyr och komisk överdrift är estetiskt underlägsen en psykologiskt och subjektivt inriktad framställning. Konsekvensen blir, att Watt ser Richardson som en seriös romanförfattare av helt annan dignitet än Fielding. På motsvarande sätt har andra kritiker velat hävda, att Dickens måste värderas lägre än vissa av sina samtida författare, t. ex. George Eliot.

En annan skola har sökt åstadkomma en äre- räddning av Dickens genom att tillskriva hans romaner långtgående estetiska och allegoriska komplikationer, som knappast kan ha varit medvetna för författaren själv.